

Andrzej W. Jabłoński
Uniwersytet Wrocławski

Teoretyczne ujęcia konfliktu politycznego

DOI: 10.19195/1643-0328.22.2

Słowa kluczowe: konflikt, polityka, racjonalizm, realizm, strukturalizm, konstytucjonalizm

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest próba spojrzenia na konflikt społeczny z perspektywy pięciu wybranych nurtów normatywnej teorii polityki. Polityka z definicji jest uwikłana w sprzeczności i konflikty¹. Jej istotą jest

dokonywanie oceny ważności i określanie priorytetów w realizacji rozbieżnych i sprzecznych interesów społecznych, rozstrzyganie i przesądzanie dylematów wyboru, narzucanie własnej woli i partykularnych interesów w imię równowagi i integracji społecznej².

Andrew Heywood twierdzi, że nie ma polityki tam, gdzie panuje spontaniczna zgoda i naturalna harmonia³. Andrzej Czajowski uważa, że

głównymi czynnikami dynamizującymi politykę są walka o władzę w państwie, samorządzie terytorialnym, międzynarodowych organizacjach rządowych i sprawowanie jej oraz rozwiązywanie problemów na rzecz zaspokajania potrzeb człowieka⁴.

Zbigniew Blok przypisuje polityce funkcję „zapewnienia minimum ładu i porządku społecznego w niejednorodnych, podzielonych społecznościach”⁵. W opinii Alana Balla i Guya Petersa

aktywność polityczna to procesy rozwiązywania konfliktów, które wynikają z różnorodności interesów i opinii w społeczeństwie. Konflikt i jego rozwiązywanie leży u podstaw sytuacji politycznej, a brak zrozumienia tej prawdy jest źródłem nieporozumień⁶.

¹ *Leksykon pojęć politycznych*, red. M. Karwat, J. Ziółkowski, Warszawa 2013, s. 244.

² *Ibidem*.

³ A. Heywood, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa 2009, s. 60.

⁴ A. Czajowski, *X twierdzeń o polityce*, Toruń 2015, s. 9.

⁵ *Ibidem*, s. 143.

⁶ A.R. Ball, B.G. Peters, *Modern Politics and Government*, Palgrave 2005, s. 26.

Liberalizm

Liberalna teoria polityczna traktuje konflikt jako naturalny wytwór pluralistycznego społeczeństwa, które cechuje różnorodność w sferze ideologii, religii i preferowanych stylów życia. Pluralizm w sferze idei i interesów materialnych zawiera w sobie potencjalne sytuacje konfliktowe, które wymagają zapobiegawczych działań ze strony aktorów politycznych. Przedstawiciele liberalnej teorii politycznej uważają, że rozumne jednostki są zdolne do eliminacji dzielących je różnic w drodze racjonalnej debaty. Działania te powinny zmierzać do konsensusu opinii lub kompromisu⁷. Według wybitnego teoretyka liberalizmu Johna Rawlsa receptą na zgodne życie w pluralistycznym społeczeństwie jest konsensus społeczny dotyczący podstawowych wartości oraz instytucji politycznych i ekonomicznych. Stan konsensu społecznego powinien być osiągnięty w otwartej dla wszystkich debacie, w której obywatele posługują się argumentami podzielanymi i zrozumiałymi dla wszystkich. Obywatele powinni z pełnym przekonaniem akceptować wartości i reguły konstytucyjne, uznając je za własne. Kontrowersyjne kwestie moralne i religijne, jak legalizacja aborcji, nauczanie religii w szkołach publicznych, legalizacja małżeństw tej samej płci itp., powinny być wyłączone z debaty publicznej⁸. Liberalny system polityczny powinien być oparty na trzech kluczowych zasadach konstytucyjnych: 1) Różnorodność idei, interesów i stylów życia stanowi permanentną cechę życia społecznego i politycznego; 2) Sprawowanie władzy politycznej jest legitymizowane konstytucją, której zasadnicze pryncypia są możliwe do zaakceptowania przez wszystkich obywateli; 3) Liberalne państwo powinno zachować neutralność wobec różnic religijnych, filozoficznych i moralnych istniejących w społeczeństwie. Większość nie powinna narzucać mniejszościom swoich poglądów i wzorów dobrego życia.

Niektórzy przedstawiciele liberalizmu politycznego (np. John Gray) podają w wątpliwość możliwość osiągnięcia konsensusu w zróżnicowanym społeczeństwie na podstawie powszechnego uznania liberalnych pryncypiów, takich jak pluralizm, neutralność państwa, wolność i etyczna równość jednostek⁹. Wyżej cenią sobie pragmatyczny cel, którym jest uniknięcie groźby rozłamu politycznego w społeczeństwie, za cenę uznania przez różne grupy społeczne legitymizacji możliwych do zaakceptowania rozwiązań instytucjonalnych. Są one dla partnerów kompromisu celami „drugiego rzędu”. Proponują rozwiązania sytuacji potencjalnie konfliktowych na gruncie kompromisu możliwego do osiągnięcia w danych warunkach i lepszego dla wszystkich niż stan istniejący. Kompromis powstaje wówczas, kiedy członkowie społeczeństwa akceptują określone instytucje i wartości polityczne, nawet jeśli nie do końca odpowiadają one ich przekonaniom politycznym. Kompromis jest słabszą wersją niwelowania konfliktu niż konsensus, może działać na krótszą metę, lecz pozwala łagodzić stany konfliktowe zagrażające prze-

⁷ A. Heywood, *op. cit.*, s. 62; P. Kelly, *Liberalizm*, Warszawa 2007, s. 138; J. Day, *John Rawls: A Theory of Justice*, [w:] *The Political Classics. Green to Dworkin*, red. M. Forsyth, M. Keens-Soper, Oxford 1996, s. 219–240; S.W. Rosenberg, *Citizen Competence and the Psychology of Deliberation*, [w:] *Deliberative Democracy. Issues and Cases*, red. S. Elstub, P. McLaverty, Edinburgh 2014, s. 102–103.

⁸ A. Shorten, *Contemporary Political Theory*, Basingstone 2016, s. 22–23.

⁹ P. Kelly, *op. cit.*, s. 92–96.

trwaniu społeczeństwa politycznego w bliskiej przyszłości. Strategia unikania konfliktu w drodze usuwania z debaty publicznej kwestii, które polaryzują społeczeństwo, stosowana jest często w sytuacjach zagrożeń wspólnoty politycznej. Może na pewien czas chronić społeczeństwo przed wybuchem ostrego konfliktu, ale w dalszej perspektywie problem często powraca w dotkliwszej postaci¹⁰.

Agonizm

Radykalnie sprzeczne z liberalizmem stanowisko w kwestii polityczności jako emanacji konfliktu zajmował niemiecki teoretyk Carl Schmitt. W jego teorii to konflikt kreuje politykę i państwo, a nie odwrotnie¹¹. Polityczność jest ostatnią fazą intensyfikacji konfliktu, którego nie można już rozwiązać inaczej niż przez wojnę. Jak pisał Schmitt, „świat bez walki między przyjacielem a wrogiem byłby światem całkowicie koncyliacyjnym, a zatem światem bez polityki”¹². Schmitt był radykalnym krytykiem liberalnej teorii polityki i demokratycznego konstytucjonalizmu. Istotą skutecznego rządzenia była dla niego decyzja polityczna jako akt woli suwerena. Decyzja polityczna jest w jego rozumieniu wynikiem walki między alternatywnymi celami i nie wymaga dyskusji — decydenci nie są związani ani przez oczekiwania obywateli, ani przez normy prawa¹³. Przekonanie o woluntarystycznym charakterze działania politycznego, rozumienie polityki jako wojny, a przywódcy jako strażnika prawa doprowadziło Schmitta do aprobaty reżimu hitlerowskiego. Liberalne teorie konsensusu i kompromisu spotykają się z krytyką ze strony lewicowego, antyliberalnego nurtu w normatywnej teorii polityki. Krytycy etycznego racjonalizmu twierdzą, że teoria liberalna niesłusznie traktuje konflikt jako zjawisko przejściowe w demokratycznym społeczeństwie¹⁴. Propagując idee kultury porozumienia i kompromisu, chcą oczyścić zachowania polityczne z irracjonalizmów i pasji, które stanowią o istocie polityczności. Jest to postpolityczna koncepcja demokratycznej polityki¹⁵. Tymczasem „zaangażowana niezgoda” jest wbudowana w naturę współczesnej demokracji. Deliberacja zorientowana na konsensus pozbawia demokrację istotnego elementu, gdyż marginalizuje rolę opozycji i radykalizmu, zawężając w ten sposób pole zaangażowania politycznego¹⁶. Polityka zmierzająca do konsensusu prowadzi zdaniem krytyków do apatii, braku zaufania do instytucji i braku zainteresowania obywateli sprawami publicznymi. Polityka

¹⁰ S. Holmes, *Gag Rules*, [w:] *Constitutionalism and Democracy*, red. J. Elster, R. Slagstad, Cambridge 1988, s. 32.

¹¹ P. Kelly *op. cit.*, s. 140; M. Forsyth, *Carl Schmitt: The Concept of the Political*, [w:] *The Political Classics...*, s. 86–87.

¹² R. Slagstad, *Liberal Constitutionalism and Its Critics: Carl Schmitt and Max Weber*, [w:] *Constitutionalism and Democracy...*, s. 115. W polskiej literaturze wnikliwą analizę koncepcji Schmitta przeprowadziła dr Dorota Drałus w pracy *Esencjalizm w koncepcji polityczności Carla Schmitta*, [w:] *Polityka i polityczność. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, red. A. Czajowski, L. Sobkowiak, Wrocław 2012, s. 125–160.

¹³ *Ibidem*, s. 117.

¹⁴ K. Morawski, *Laclau i Mouffe — teoria polityczności*, [w:] *Polityka i polityczność...*, s. 191–193.

¹⁵ Ch. Mouffe, *Polityczność. Przewodnik krytyki politycznej*, wstęp M. Gdula, Warszawa 2008.

¹⁶ A. Shorten, *op. cit.*, 137.

jest zasadniczo aktywnością stronnictwą, partyjną, emocjonalną. Żeby utrzymać publiczne zainteresowanie, musi oferować wyraźny wybór między realnymi alternatywami. Polityka kompromisu jest bardziej pragmatyczna, proponuje spokój społeczny przeważnie na pewien okres, ale nie gwarantuje trwałego rozwiązania problemów i sytuacji konfliktowych, jakie powstają w pluralistycznym, wielokulturowym społeczeństwie¹⁷.

Według konfliktowej wizji polityki i demokracji sformułowanej przez Chantal Mouffe polityka jest „przestrzenią władzy, konfliktu i antagonizmu”. Potrzebuje ona realnego oparcia w ludzkich pragnieniach i fantazjach. „Teoretycy, którzy pragną uwolnić politykę od namietności, sprowadzając ją do rozumu, umiarkowania i konsensusu, wykazują niezrozumienie dynamiki polityczności”¹⁸. Belgijska filozofka krytykuje liberalną teorię polityczną za „podejście racjonalistyczne i indywidualistyczne, które uniemożliwia rozpoznanie natury zbiorowych tożsamości”. W jej opinii wszystkie pryncypia porządku politycznego powinny być otwarte dla kontestacji¹⁹. Autorka, wychodząc z perspektywy obrony demokracji, dostrzega granice antagonizmu politycznego. Jest zdania, że celem polityki jest przekształcanie konfliktu antagonistycznego w konflikt o charakterze „agonicznym”. Różnica jest istotna, konflikt „agoniczny” nie oznacza bowiem relacji wrogości lub odczłowieczenia oponenta, ale ambiwalentny stosunek „agonistycznego respektu” dla strony przeciwnej. Strony konfliktu powinny się kierować „cnotą obywatelską”, traktując się wzajemnie jednocześnie jak wrogowie i przyjaciele. „Są przyjaciółmi, bowiem dzielą wspólną przestrzeń symboliczną, ale są także wrogami, ponieważ mają różne pomysły na zorganizowanie tej wspólnej przestrzeni symbolicznej”²⁰. Strony konfliktu powinny się wzajemnie darzyć szacunkiem jako legitymizowani oponenti lub „agonistyczni adwersarze”. Zdaniem Mouffe „Agonistyczna kontestacja jest swoistym zaworem bezpieczeństwa dla pasji i namietności politycznych. Redukuje ryzyko eksplozji antagonizmów, mogących unicestwić same podstawy cywilizowanego społeczeństwa”²¹.

Konflikt agoniczny, inaczej niż antagonistyczny, nie niszczy demokracji. Filozofka widzi w polityce agonicznej antidotum na kryzys demokracji. Twierdzi, że „uznanie nieusuwalności konfliktowego wymiaru życia społecznego nie tylko nie osłabia demokratycznego projektu, ale jest koniecznym warunkiem zrozumienia wyzwań, przed którymi stoi dziś demokratyczna polityka”. Konflikt między głównymi siłami politycznymi jest zjawiskiem niezbędnym dla zdrowia demokracji politycznej. „Dobrze funkcjonująca demokracja wymaga ścierania się prawomocnych demokratycznych stanowisk politycznych. Na tym właśnie ma polegać konfrontacja między lewicą a prawicą”²².

Terapią dla słabnącej demokracji, zdaniem „agonistów”, powinno być „otwarcie przestrzeni politycznej dla kreatywnej rekonfiguracji tożsamości społecznych i politycznych” i kreowanie nowych identyfikacji, co daje szansę na ożywienie zainteresowania polityką, odbudowę zaufania do instytucji politycznych i polityków i w efekcie na wzmocnienie

¹⁷ *Ibidem*, s. 56–57.

¹⁸ Ch. Mouffe, *op. cit.*, s. 43–44.

¹⁹ *Ibidem*, s. 24.

²⁰ *Ibidem*, s. 57.

²¹ *Ibidem*, s. 58.

²² *Ibidem*, s. 45.

nie demokracji. Mouffe proponuje metodę terapii samego konfliktu politycznego przez nadanie mu formy agonicznej. Jest to koncepcja, która proponuje powrót od liberalnej i pluralistycznej polityki dystrybucji do polityki kontrolowanego antagonizmu i ideologicznej polaryzacji społeczeństwa. Jednak deficyt konfliktu politycznego może się łatwo przekształcić w głęboki deficyt porozumienia, co właśnie obserwujemy w Polsce. Agonisci trafnie dostrzegają potencjał zmiany, jaki niosą konflikt i niezgoda, ale nie doceniają ryzyka głębokiej polaryzacji społeczeństwa, destabilizacji i eskalacji konfliktów agonicznych w antagonistyczne. W niektórych sytuacjach polaryzacja polityczna oznacza krok wstecz na drodze rozwoju politycznego od autorytaryzmu do liberalnej demokracji²³. Jednocześnie historia zna wiele przypadków, kiedy głęboki konflikt społeczny torował drogę dla pozytywnej zmiany w demokratycznym systemie politycznym. Na przykład wojna domowa w Stanach Zjednoczonych w latach 1861–1865 przyniosła zniesienie niewolnictwa i powstanie płaszczyzny dla budowania wspólnoty narodowej. Dziesięcioletnia walka „Solidarności” o przywrócenie praw człowieka i demokracji w Polsce w latach 80. ubiegłego stulecia przyniosła ponad ćwierć wieku pokoju społecznego, który obecnie wystawiany jest na nową próbę.

Realizm

Wybitni klasycy realistycznej teorii polityki, m.in. Platon, Tukidydes, Arystoteles, św. Augustyn, Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes, Max Weber i Hans Morgenthau, upatrywali przyczyn konfliktu w naturze ludzkiej, która skłania jednostki do stawiania własnych interesów ponad interesy innych i społeczeństwa jako całości. Platon twierdził, że konflikt w historycznej *polis* powstaje z niezgody między jednostkami, które dbają wyłącznie o własne interesy, stawiając je w opozycji do interesów innych. Źródłem konfliktu interesów jest instytucja prywatnej własności. Platon przeciwstawiał konfliktową (historyczną) *polis* idealnej *polis*, w której istnieje jedność i harmonia wynikająca stąd, że każdy obywatel identyfikuje swój prywatny interes z interesem współobywateli. U podstaw idealnej *polis* zdaniem filozofa leży własność wspólna, po której ustanowieniu zapana pokój i powszechna zgoda²⁴. Arystoteles nie zgadzał się z twierdzeniem Platona, że wspólnota dóbr wytworzy poczucie identyfikacji każdego obywatela z wszystkimi innymi obywatelami i że dobro innych będzie brane pod uwagę przez każdą jednostkę na równi z dobrem własnym, co zbuduje bezkonfliktową wspólnotę. Argumentował, że na przeszkodzie do urzeczywistnienia tej wizji stanie naturalny egoizm, który tkwi w naturze ludzkiej. Jak pisał filozof:

To co jest wspólną własnością bardzo wielu, jest najmniej otoczone staraniem. Ludzie bowiem zwykli troszczyć się przede wszystkim o swoją własność, mniej zaś o wspólną, lub też o tyle tylko, o ile ta któregoś z nich dotyczy. Prócz innych względów gra tu rolę i ta okoliczność, iż zaniedbanie przychodzi im łatwiej, gdy

²³ K. Morawski, *op. cit.*, s. 193.

²⁴ W.T. Bluhm, *Theories of the Political System. Classics of Political Thought and Modern Political Analysis*, New Jersey 1978, s. 75.

mogą przypuścić, że inni o daną rzecz się troszczą, podobnie jak przy usługach domowych liczniejsza służba gorzej obsługuje niż mniej liczna²⁵.

Sławny historyk grecki Tukidydes uważał, że głównym motywem działania ludzi, jak też państw, jest korzyść, władza i strach. Twierdził, że główną przyczyną zerwania przez Lacedemończyków układu pokojowego był strach przed rosnącą potęgą Aten²⁶. W jednej z narracji autor przytacza słowa Ateńczyków: „Godni pochwały są ci, którzy — choć ulegają wrodzonej ludzkiej chęci władzy — są jednak sprawiedliwsi niż mogli być mając siłę”²⁷. W średniowiecznej teologii katolickiej myślenie realistyczne wywodzi się z filozofii politycznej św. Augustyna. Filozof nie wierzył w możliwość utworzenia sprawiedliwego porządku w mieście ziemskim. Jego zdaniem dążenie istot ludzkich do bogactwa, władzy i chwały prowadzi nieuchronnie do konfliktu i eksploatacji²⁸. Był przekonany, że w naturze człowieka tkwi zło, którego nie da się usunąć w społeczeństwie politycznym, ale tylko w drodze łaski i zbawienia, do których klucze trzyma Kościół²⁹.

Realisci uważali, że konflikt zagraża podstawom istnienia społeczeństwa i musi być poddany kontroli nadrzędnej władzy suwerena. Podobnie jak św. Augustyn, sceptycznie podchodzili do pojęcia jednostki jako osoby rozumnej i dobrej. Odrzucali twierdzenia klasycznego liberalizmu, że możliwe jest utrzymanie pokojowego i moralnego ładu w społeczeństwie wolnych jednostek bez ingerencji Boga lub suwerena. Za prekursora tego nurtu w teorii polityki uchodzi Machiavelli, który twierdził, że czynnikiem powstania państwa był lęk przed zagrożeniami, na jakie narażeni byli członkowie społeczeństwa bezpaństwowego, będącego w stanie ciągłej walki i konfliktu. Osiągnięcie ładu wewnętrznego i stabilności państwa dokonuje się przez odgórne narzucenie praw³⁰. Myśl tę rozwinął Hobbes, który poświęcił swoje główne dzieło (*Lewiatan*, 1651) teoretycznej analizie mechanizmów niezbędnych do ustanowienia trwałego pokoju w społeczeństwie nękanym przemocą i wojną domową. Zdaniem Hobbesa „Jeśli społeczeństwo ma przetrwać, permanentny konflikt musi zostać opanowany, do czego konieczna jest wspólna władza państwowa (suweren) trzymająca wszystkich w strachu”³¹. Niekontrolowana wolność prowadzi do wojny, ponieważ ludzie kierują się pragnieniem prywatnych korzyści i chwały. W „stanie natury” nie istniały mechanizmy uzgadniania interesów, zatem strach podpowiadał ludziom konieczność ustanowienia suwerena³².

Wpisujący się w tradycję realizmu politycznego niemiecki socjolog Max Weber twierdził, że walka o władzę w państwie jest zasadniczym atrybutem polityki, a konflik-

²⁵ Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 2002, s. 53.

²⁶ Tukidydes, *Wojna peloponeska*, Warszawa 2003, s. 89.

²⁷ *Ibidem*, s. 54.

²⁸ W.T. Bluhm, *op. cit.*, s. 138–139.

²⁹ *Ibidem*, s. 132.

³⁰ R. Łazarz, *Tylko źli ludzie tworzą dobre państwa. Uwagi o modelach państwa w pisarstwie Niccolò Machiavellego i Andrzeja Frycza Modrzewskiego*, [w:] *Wizje dobrego państwa. Idee i teorie*, red. A. Lisowska, A.W. Jabłoński, Toruń 2007, s. 157.

³¹ P. du Gay, *Bureaucracy and Liberty*, [w:] *The Values of Bureaucracy*, red. *idem*, Oxford 2005, s. 45.

³² R. Heineman, *Authority and the Liberal Tradition. From Hobbes to Rorty*, New Brunswick-London 1984, s. 34.

tu nie da się wykluczyć z życia społecznego. Traktował politykę jako kontynuację wojny przy pomocy innych środków³³. Granice między wojną a polityką były dla niego nieostre. Stan pokoju i wojny uczony rozumiał jako odmiany form konfliktu politycznego. Państwo jako twór polityczny dysponuje monopolem przemocy, ale przemoc może być stosowana tylko w majestacie prawa. Weber, w odróżnieniu od Schmitta, stał na gruncie demokracji parlamentarnej oraz legalizmu konstytucyjnego. Twierdził, że konflikt wywodzi się z intencjonalnego działania jednych aktorów politycznych, skierowanego przeciw oporowi innych³⁴. W jego opinii konflikt w społeczeństwie jest powszechny i nieusuwalny, może tylko zmieniać się jego treść i formy. Aby wyjaśnić naturę konfliktu, badacz musi wziąć pod uwagę intencjonalność konkretnych aktorów. Konflikt interesował Webera jako element teorii zmiany społecznej. Obok pojęcia „konflikt” używał on terminu „selekcja społeczna”, chcąc w ten sposób odróżnić obiektywny wymiar zmiany społecznej, jako bezpodmiotowego procesu, od wymiaru subiektywnego przypisywanego intencjonalnym aktorom. Rozumiał konflikt jako nieodłączny, ale nie jedyny element procesu selekcji społecznej. Twierdził, że, jak każde intencjonalne działanie prowadzące do zmiany, działanie rywalizacyjne zorientowane na konflikt narażone jest na ryzyko nieoczekiwanych konsekwencji³⁵.

Po tragicznych doświadczeniach drugiej wojny światowej realizm stał się wpływowym paradygmatem w amerykańskiej politologii. Reinhold Niebuhr, Hans Morgenthau i George F. Kennan podjęli krytykę racjonalistycznego nurtu teorii politycznej, wywodzącego się z filozofii oświeceniowej. Racjonalizm (idealizm) przedstawiano jako szkołę myślenia politycznego, opartą na przekonaniu o zasadniczo dobrej naturze człowieka, na której można budować moralny porządek polityczny³⁶. Zdaniem realistów dążenie do racjonalnego porządku opartego na uniwersalnych zasadach moralnych oznacza brak zrozumienia natury polityki. Główny przedstawiciel realizmu w teorii polityki, Hans Morgenthau, zanegował teoretyczne podstawy racjonalizmu, twierdząc, że każda polityka, zarówno międzynarodowa, jak i wewnętrzna, jest zdominowana przez konflikty i walki o władzę. Istotę realizmu uczony przedstawił następująco:

Realizm wierzy, że świat daleki od perfekcji z racjonalnego punktu widzenia, jest rezultatem sił, które są częścią ludzkiej natury. Aby poprawić świat, należy pracować z tymi siłami, a nie przeciwko nim. Jako że mamy do czynienia ze światem interesów i konfliktów, zasady moralne nigdy nie będą w pełni zrealizowane, co najwyżej możemy się do nich zbliżyć poprzez nieustanne równoważenie ludzkich dążeń. Realizm dostrzega w systemie hamulców i równowag uniwersalną zasadę działania wszystkich pluralistycznych społeczeństw. Odwołuje się chętniej do historycznych precedensów, niż do abstrakcyjnych zasad, szuka raczej mniejszego zła niż absolutnego dobra³⁷.

Po krótkim okresie racjonalnego optymizmu, jaki towarzyszył pomyślnym rewolucjom w Europie Środkowej i Wschodniej pod koniec ubiegłego stulecia, po bezpre-

³³ *Ibidem*, s. 123.

³⁴ A. Sadri, *Max Weber's Sociology of Intellectuals*, Oxford 1992, s. 29–30.

³⁵ *Ibidem*, s. 31; R. Slagstad, *op. cit.*, s. 123.

³⁶ W.T. Bluhm, *op. cit.*, s. 151.

³⁷ H.J. Morgenthau, *Another great debate. The national interest of the United States*, „The American Political Science Review” 46, 1952, nr 4, cyt. za: W.T. Bluhm, *op. cit.*, s. 151–152.

cedensowych atakach terrorystycznych na wieże nowojorskie i Pentagon 11 września 2001 realizm odbudowywał swoje wpływy w stosunkach międzynarodowych, ale także w doktrynie polityki wewnętrznej. Wojna, terror i bezpieczeństwo to pojęcia, wokół których w ostatniej dekadzie przywódcy w Ameryce i Europie tworzą dominujące narracje polityczne. Ideologie i praktyki bezpieczeństwa, które same kreują poczucie zagrożenia wśród zachodnich społeczeństw, mają, przy okazji walki z terroryzmem, na celu odzyskanie przez państwa narodowe utraconej legitymizacji w zglobalizowanym świecie. Wojna z terroryzmem wzmacnia pozycje rządów i sił bezpieczeństwa, kreuje nowe konfiguracje władzy, ogranicza prawa obywateli i wywołuje nowe konflikty między władzą a społeczeństwem obywatelskim³⁸.

Strukturalizm

W perspektywie strukturalnej konflikty polityczne są wytworem struktur społecznych, takich jak klasy, grupy i ruchy społeczne. Karol Marks i Fryderyk Engels upatrywali źródeł konfliktu politycznego w strukturach ekonomicznych kapitalizmu. Polityka była dla nich procesem, w którym klasy społeczne posiadające antagonistyczne interesy walczą z sobą o zdobycie władzy lub wpływu na władzę w państwie. Podłożem konfliktu politycznego są diametralnie sprzeczne interesy klas. Marks i Engels negowali tezę, że liberalna demokracja stanowi stabilny system rozwiązywania konfliktów i osiągania społecznej równowagi. Społeczeństwo klasowe jest uwikłane w strukturalne sprzeczności, których nie da się rozwiązać inaczej niż na drodze rewolucji. Rewolucja, która miała obalić kapitalizm i wprowadzić dyktaturę proletariatu, a w dalszym stadium rozwoju ustanowić społeczeństwo komunistyczne, znosi także rację istnienia samej polityki³⁹. Polityka jest produktem konfliktu klasowego, który tkwi korzeniami w kapitalistycznych stosunkach produkcji, a jego „nadbudowę” stanowi państwo. Marks traktował demokrację jako postępowy etap w historii, widząc w niej arenę politycznej ekspresji klasowego konfliktu politycznego⁴⁰. Weber nie zgadzał się z tezą Marksa o klasowej istocie konfliktu politycznego. Nie negując ważnej roli klas w strukturze społecznej kapitalizmu, uważał, że nie dysponują one zdolnością do działania kolektywnego. Warunkiem politycznej relewantności klas społecznych jest reprezentowanie ich interesów przez partie polityczne, które to posiadają kolektywną podmiotowość⁴¹. Weber zapoczątkował w ten sposób pluralistyczny paradygmat w teorii konfliktu, kontynuowany po drugiej wojnie światowej przez socjologa Ralfa Dahrendorfa, który traktował grupy społeczne, a nie klasy w rozumieniu Marksa, jako kluczowe podmioty konfliktów politycznych⁴².

³⁸ M.S. Drake, *Political Sociology for a Globalizing World*, Cambridge 2010, rozdział 10.

³⁹ A. Callinicos, *Marxism and Politics*, [w:] *What is Politics? The Activity and Its Study*, red. A. Leftwich, Cambridge 2004, s. 58–65.

⁴⁰ L. Wilde, *Młody Marks*, [w:] *Mysliciele polityczni. Od Sokratesa do współczesności*, Kraków 2008, s. 549.

⁴¹ J. Scott, *Conceptualizing Social World. Principles of Sociological Analysis*, Cambridge 2011, s. 208.

⁴² R. Dahrendorf, *Nowoczesny konflikt społeczny*, Warszawa 1993.

W pierwszych dekadach XX w. w zachodniej Europie konflikty klasowe zostały „zagospodarowane” przez partie polityczne, zakorzenione w strukturach społeczeństwa przemysłowego. Zaakceptowały one reguły rywalizacji politycznej w ramach demokratycznego kapitalizmu, przejmując na siebie reprezentację interesów klas w przestrzeni parlamentarnej. Nie oznaczało to jednak zaniku konfliktu klasowego. Jak pisał francuski politolog:

walki klasowe we Francji były elementem życia społeczeństwa industrialnego, stanowiąc wyzwanie dla samej struktury społeczeństwa i liberalnych instytucji. Konflikt między legitymizacją polityczną a legitymizacją społeczną stał się permanentną cechą życia społecznego⁴³.

Po drugiej wojnie światowej klasowy paradygmat konfliktu politycznego między kapitałem a pracą zaczął tracić na znaczeniu⁴⁴. Interesy klasowe rozdrabniały się w licznych partiach, frakcjach, grupach interesów, tradycyjna klasa robotnicza zmniejszała się zaś liczebnie na korzyść klas średnich. Partie polityczne stopniowo przestały reprezentować klasowe podziały w społeczeństwie. W latach 60. ubiegłego wieku zaktywizowały się tzw. nowe ruchy społeczne — ekologiczne, pacyfistyczne, feministyczne, etniczne, antyrasistowskie, praw człowieka i inne. Alain Touraine nazwał to zjawisko tworzeniem „nowych pól historii” zorganizowanych wokół nowego typu konfliktów społecznych⁴⁵. „Solidarność” w Polsce na początku lat 80. przez jej uniwersalistyczne przesłanie i szeroki przekrój społeczno-zawodowy mas członkowskich stała się paradygmatycznym przypadkiem postklasowego ruchu społecznego. Nowe ruchy społeczne zyskały wśród badaczy status ważnego uczestnika konfliktu politycznego, zajęły miejsce dawniej przypisywane ruchom i partiom klasowym. W środowisku nauk społecznych w latach 60. ukształtował się pogląd, że podziały klasowe w społeczeństwach zachodnich zanikają, a wraz z tym słabnie klasowy wymiar interesów politycznych⁴⁶. Aktywność ruchów ekologicznych, antynuklearnych i feministycznych odzwierciedlała nowe pole konfliktów symboliczno-kulturowych w postindustrialnych społeczeństwach, uszczuplając przestrzeń dawnego pola konfliktów na tle ekonomicznym, których podmiotami były klasy społeczne⁴⁷. Nowe ruchy społeczne są zróżnicowane, fragmentaryczne i mniej związane do klasowych struktur społeczno-ekonomicznych. Ponadto łatwiej im przypisać podmiotowość polityczną niż amorficznej klasie. Jak pisze jeden z badaczy: „Nowe ruchy konstruują modele kulturowe, normy i instytucje społeczeństwa obywatelskiego, jako główne elementy społecznego konfliktu, z odniesieniem do instytucji i aktorów

⁴³ P. Rosanvallon, *Counter-Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge 2008, s. 155.

⁴⁴ J. Pakulski, *Social Movements and Classes: The Decline of Marxist Paradigm*, [w:] *Social Movements and Social Classes. The Future of Collective Action*, red. L. Maheu, London 1995, s. 71–73.

⁴⁵ A. Touraine, *Democracy: From a Politics of Citizenship to a Politics of Recognition*, [w:] *Social Movements and Social Classes...*, s. 265.

⁴⁶ We Francji w wyborach lokalnych w 2015 r. zaledwie 6,5% wyborców z klasy robotniczej głosowało na partię socjalistyczną („The Times” 20 stycznia 2017). Poparcie klasy robotniczej dla brytyjskiej Partii Pracy w 2017 r. zmniejszyło się do 16% („The Guardian” 26 lutego 2017).

⁴⁷ A. Melucci, *The New Social Movements Revisited: Reflections on a Sociological Understanding*, [w:] *Social Movements and Social Classes...*, s. 117.

społeczeństwa politycznego”⁴⁸. Procesy dyferencjacji podziałów społecznych nasilają się od kilku dekad w kontekście rozwoju społeczeństwa postindustrialnego, w którym kształtują się nowe sposoby postrzegania klas i konfliktów klasowych. Jednak w sporach z pracodawcami związki zawodowe nader często sięgają do tradycyjnych form walki, jakimi są akcje strajkowe. Współcześnie kontynuatorzy tradycji Marksowskiej w teorii społecznej widzą swoją rolę w krytycznej analizie konfliktów politycznych, jakie powstają pod wpływem globalizacji i narastających nierówności ekonomicznych wewnątrz społeczeństw przemysłowych, ale widocznych także w skali całego globu.

Teoria konstytucyjna

W demokratycznym społeczeństwie konflikty polityczne rozstrzygane są głównie za pośrednictwem instytucji politycznych⁴⁹. Kluczowe role w tym procesie odgrywają instytucje i struktury konstytucyjne. Konstytucje powstają zazwyczaj w okresach przełomowych zmian politycznych, kiedy ścierają się interesy wpływowych sił społecznych, mających w przyszłości zamieszkiwać przyjęty w drodze kompromisu system prawny i polityczny. Rozwiązania konstytucyjne wyznaczają zasady dystrybucji i transferu władzy oraz relacje między państwem a obywatelami. Klasyk republikańskiej myśli konstytucyjnej James Madison (1788) wskazywał na dylemat, przed jakim stali twórcy Konstytucji USA:

Republika musi nie tylko chronić społeczeństwo przed opresją ze strony rządzących, ale musi także chronić jedną część społeczeństwa przed niesprawiedliwością ze strony innej części. Gdyby ludzie byli aniołami, żaden rząd nie byłby potrzebny⁵⁰.

Kolebką konstytucjonalizmu były starożytne greckie miasta-państwa. Pierwszym miastem w greckiej Attyce, które stworzyło ustrój konstytucyjny, była Sparta⁵¹. Dokument nadający miastu konstytucję (*Rethra*) miał na celu zreformowanie państwa (*polis*) w sytuacji trapiącego mieszkańców kryzysu ekonomicznego i politycznego. Podjęte w połowie VII w. p.n.e. reformy instytucjonalne miały na celu przywrócenie dobrego porządku (*eunomia*) w miejsce „złego” porządku, jakim był stan kryzysu i konfliktu (*dysnomia*)⁵². Ateny po obaleniu władzy tyranów i oligarchii arystokratycznych stały się w okresie między VI a IV stuleciem (510–322 r. p.n.e.) demokracją konstytucyjną. Konstytucja opracowana przez Klejstenesa pod koniec VI w. p.n.e. oparta była na zasadach wolności (*eleutheria*) i równości wobec prawa (*isonomia*). Obywatele sprawowali władzę prawodawczą przez udział w zgromadzeniu (agora), a władza wykonawcza należała do Rady Pięciuset, której członkowie byli wybierani w drodze losowania. Ważną instytucją rozstrzygania sporów były sądy ludowe (*dikasteria*)⁵³.

⁴⁸ J. Pakulski, *op. cit.*, s. 74.

⁴⁹ B. Crick, *Politics as Form of Rule: Politics, Citizenship and Democracy*, Cambridge 2004, s. 67.

⁵⁰ R.S. Peck, *We the People. The Constitution in American Life*, New York 1987, s. 146.

⁵¹ K.A. Raauflab, *Early Greece*, [w:] *The Edinburgh Companion to the History of Democracy. From Pre-history to Future Possibilities*, red. B. Isakhan, S. Stockwell, Edinburgh 2015, s. 88.

⁵² D.J. Philips, *Athens*, [w:] *The Edinburgh Companion...*, s. 102–105.

⁵³ D.C. Miller, *Reason, Religion, Democracy*, Cambridge 2009, s. 103.

Podstawą państwa demokratycznego są konstytucyjne mechanizmy dystrybucji władzy i regulacji konfliktu politycznego⁵⁴. Do najważniejszych instytucji należą gwarancje wolności i praw obywatelskich, demokracja przedstawicielska, podział władzy politycznej między egzekutywę, legislatywę i sądy, legitymizacja opozycji parlamentarnej, instytucja *votum* nieufności wobec rządu, odpowiedzialność polityczna i kontrola konstytucyjności prawa przez niezależne sądy. Instytucja opozycji parlamentarnej w drugiej połowie XX w. stała się istotnym elementem teorii politycznej i praktyki konstytucyjnej. Przypisuje się jej funkcję instrumentu obrony mniejszości przed dominacją większości. Parlamentarna mniejszość występuje w roli oskarżyciela, który osądza rządzącą większość, zanim osądzi ją opinia publiczna i wyborcy⁵⁵.

W 1788 r. pierwsza w pełni suwerenna republikańska konstytucja stworzyła ramy prawne systemu politycznego Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Jej architekci zaprojektowali system podziału władz, który miał zapobiegać groźbie dominacji jednego organu państwa nad innymi (i konfliktów na tym tle), ograniczać wpływy interesów partykularnych (frakcji), gwarantować autonomię stanów względem rządu federalnego, chronić prawa obywateli do wolności i własności oraz zapewnić, aby wszystkie instytucje miały w działaniu na względzie dobro całej republiki. Separacja i współzależność trzech podstawowych władz miała, według teoretyków konstytucji, neutralizować potencjalny konflikt ambicji politycznych i przyczyniać się do zapewnienia dobra wspólnego⁵⁶.

Klasyczna teoria republikańskiego konstytucjonalizmu miała głównie na celu ochronę praw jednostki przed ingerencją państwa. Uchwalenie konstytucji przez reprezentatywne ciało obywatelskie było swoistym kontraktem między państwem a obywatelami. Wpisane do konstytucji zasady rządów prawa miały w założeniu wyrażać suwerenną „wolę ludu”⁵⁷. U swego zarania republikański konstytucjonalizm definiował „suwerenność ludu” przez abstrakcyjny system sprawiedliwości proceduralnej. Tymczasem procesy demokratyzacji w drugiej połowie XIX stulecia umacniały legitymację ciała legislacyjnego kosztem organów władzy wykonawczej i sędowniczej. O ile wczesne konstytucje republikańskie ograniczały władzę monarchii, o tyle w warunkach masowej demokracji reguły państwa prawnego zaczęły ograniczać wybrane przez społeczeństwa ciała decyzyjne. Stało się to zarzewiem konfliktów politycznych między zasadą większościowej demokracji a zasadą rządów prawa. W Stanach Zjednoczonych pierwszy polityczny konflikt między sądem a egzekutywą prezydencką powstał w 1936 r. na tle programu reform społecznych prezydenta Theodore’a Roosevelta. Sąd Najwyższy uznał ten projekt za sprzeczny z konstytucją, co wywołało krytyczną reakcję administracji prezydenckiej⁵⁸.

Zdaniem niektórych teoretyków prawa i polityki zwiększona w ostatnim półwieczu w Europie aktywność sądów w kontroli konstytucyjności aktów legislacyjnych stwarza

⁵⁴ P. Kelly, *op. cit.*, s. 144.

⁵⁵ P. Rosanvallon, *op. cit.*, s. 246. Opozycja parlamentarna w Anglii kształtowała się od początku XVIII w. Gabinet cieni pojawił się po raz pierwszy w Izbie Gmin w 1923 r.

⁵⁶ A. Shankman, *The American Revolution*, [w:] *The Edinburgh Companion...*, s. 207.

⁵⁷ A. Hamilton, *The Federalist* 78, [w:] *Classic Ideas and Current Issues in American Government*, red. M. Bose, J.J. Dilulio, Boston 2007.

⁵⁸ A. Ball, B.G. Peters, *op. cit.*, s. 262.

zagrożenie dla demokracji. Orzeczenia sądowe podważają autorytet instytucji przedstawicielskich, podczas gdy sędziowie nie ponoszą odpowiedzialności politycznej. Zdaniem innych sądy, stojąc twardo na gruncie litery prawa, utrudniają rozwiązywanie konfliktów politycznych na drodze kompromisowych porozumień, co jest szczególnie niebezpieczne dla demokracji o krótkim stażu. obrońcy rządów prawa i sądowej kontroli legislacji twierdzą, że sądowa aktywność w istocie umacnia demokrację, ponieważ instytucja ta jest symbolem zerwania z autorytarną przeszłością, buduje respekt dla konstytucji, broni praw politycznych mniejszości, umacnia zaufanie do demokracji, chroniąc zasadę ograniczonego rządu⁵⁹. Współcześnie z pozycji sądów konstytucyjnych korzystają na ogół słabsze podmioty, które nie mają dostępu do rządowych ośrodków decyzyjnych, w szczególności partie opozycyjne reprezentujące interesy mniejszości społecznych i politycznych.

Podsumowanie

Przedstawione w zarysie koncepcje teoretyczne analizują przyczyny, funkcje i konsekwencje konfliktu politycznego. Łączy je diagnoza przyczyn konfliktów (pluralizm wartości i interesów w społeczeństwie politycznym). Różni je normatywne podejście do oceny i terapii konfliktu. Liberalizm zaleca konsensus lub kompromis jako strategię neutralizacji konfliktu. Realizm oferuje strategię przystosowawczą. Współczesny strukturalizm jako paradygmat analizy konfliktu traktuje pluralizm interesów grupowych jako główny wymiar konfliktu politycznego. Demokratyczna teoria konstytucyjna równowagi realistyczne założenie o konfliktogenności ludzkiej natury (pesymizm antropologiczny) z kreatywnym podejściem do neutralizacji konfliktu poprzez instytucje, normy prawne i polityczne. Przedstawione koncepcje ukazują złożoność problematyki konfliktu politycznego we współczesnej teorii polityki, ale są dalekie od wyczerpania podjętego problemu.

Bibliografia

- Arystoteles, *Polityka*, de Agostini Altaya, Warszawa 2002.
- Ball A.R., Peters B.G., *Modern Politics and Government*, Palgrave 2005.
- Bluhm W.T., *Theories of the Political System. Classics of Political Thought and Modern Political Analysis*, Prentice Hall, New Jersey 1978.
- Callinicos A., *Marxism and Politics*, [w:] *What is Politics? The Activity and Its Study*, red. A. Leftwich, Polity Press, Cambridge 2004.
- Czajowski A., *X twierdzeń o polityce*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Dahrendorf R., *Nowoczesny konflikt społeczny*, Czytelnik, Warszawa 1993.
- Day J., *John Rawls: A Theory of Justice*, [w:] *The Political Classics. Green to Dworkin*, red. M. Forsyth, M. Keens-Soper, Oxford University Press, Oxford 1996.
- Drake M.S., *Political Sociology for a Globalizing World*, Polity Press, Cambridge 2010.

⁵⁹ J.T. Ischyama, *Comparative Politics. Principles of Democracy and Democratization*, Oxford 2012, s. 207.

- Draus D., *Esencjalizm w koncepcji polityczności Carla Schmitta*, [w:] *Polityka i polityczność. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, red. A. Czajowski, L. Sobkowiak, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla 2, Wrocław 2012.
- Crick B., *Politics as Form of Rule: Politics, Citizenship and Democracy*, Polity Press, Cambridge 2004.
- Forsyth M., *Carl Schmitt: The Concept of the Political*, [w:] *The Political Classics. Green to Dworkin*, red. M. Forsyth, M. Keens-Soper, Oxford University Press, Oxford 1996.
- Guy P. du, *Bureaucracy and Liberty*, [w:] *The Values of Bureaucracy*, red. *idem*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- Hamilton A., *The Federalist 78*, [w:] *Classic Ideas and Current Issues in American Government*, red. M. Bose, J.J. Dilulio, Houghton Mifflin Company, Boston 2007.
- Heineman R., *Authority and the Liberal Tradition. From Hobbes to Rorty*, Transactions Publishers, New Brunswick-London 1984.
- Heywood A., *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Holmes S., *Gag Rules*, [w:] *Constitutionalism and Democracy*, red. J. Elster, R. Slagstad, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Ischyma T., *Comparative Politics. Principles of Democracy and Democratization*, Wiley Blackwell, Oxford 2012.
- Leksykon pojęć politycznych*, red. M. Karwat, J. Ziółkowski, DW Elipsa, Warszawa 2009.
- Kelly P., *Liberalizm, Sic!*, Warszawa 2007.
- Łazarz R., *Tylko źli ludzie tworzą dobre państwa. Uwagi o modelach państwa w pisarstwie Niccolò Machiavelliego i Andrzeja Frycza Modrzewskiego*, [w:] *Wizje dobrego państwa. Idee i teorie*, red. A. Lisowska, A.W. Jabłoński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Melucci A., *The New Social Movements Revisited: Reflections on a Sociological Understanding*, [w:] *Social Movements and Social Classes. The Future of Collective Action*, red. L. Maheu, Sage Publications Ltd., London 1995.
- Miller D.C., *Reason, Religion, Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Morawski K., *Laclau i Mouffe — teoria polityczności*, [w:] *Polityka i polityczność. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, red. A. Czajowski, L. Sobkowiak, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla 2, Wrocław 2012.
- Morgenthau H.J., *Another great debate. The national interest of the United States*, „The American Political Science Review” 46, 1952, nr 4, cyt. za: W.T. Bluhm, *Theories of the Political System. Classics of Political Thought and Modern Political Analysis*, Prentice Hall, New Jersey 1978.
- Mouffe Ch., *Polityczność. Przewodnik krytyki politycznej*, Warszawa 2008.
- Pakulski J., *Social Movements and Classes: The Decline of Marxist Paradigm*, [w:] *Social Movements and Social Classes. The Future of Collective Action*, red. L. Maheu, Sage Publications Ltd., London 1995.
- Peck R.S., *We the People. The Constitution in American Life*, Harry N. Abrams Inc. Publishers, New York 1987.
- Philips D.J., *Athens*, [w:] *The Edinburgh Companion to the History of Democracy. From Pre-history to Future Possibilities*, red. B. Isakhan, S. Stockwell, Edinburgh University Press, Edinburgh 2015.
- Raaufab K.A., *Early Greece*, [w:] *The Edinburgh Companion to the History of Democracy. From Pre-history to Future Possibilities*, red. B. Isakhan, S. Stockwell, Edinburgh University Press, Edinburgh 2015.
- Rosanvallon P., *Counter-Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Rosenberg S.W., *Citizen Competence and the Psychology of Deliberation*, [w:] *Deliberative Democracy. Issues and Cases*, red. S. Elstub, P. McLaverty, Edinburgh University Press, Edinburgh 2014.
- Sadri A., *Max Weber's Sociology of Intellectuals*, Oxford University Press, Oxford 1992.
- Scott J., *Conceptualizing Social World. Principles of Sociological Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- Shankman A., *The American Revolution*, [w:] *The Edinburgh Companion to the History of Democracy. From Pre-history to Future Possibilities*, red. B. Isakhan, S. Stockwell, Edinburgh University Press, Edinburgh 2015.

- Shorten A., *Contemporary Political Theory*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2016.
- Slagstad R., *Liberal Constitutionalism and Its Critics: Carl Schmitt and Max Weber*, [w:] *Constitutionalism and Democracy*, red. J. Elster, R. Slagstad, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Touraine A., *Democracy: From a Politics of Citizenship to a Politics of Recognition*, [w:] *Social Movements and Social Classes. The Future of Collective Action*, red. L. Maheu, Sage Publications Ltd., London 1995.
- Tukidydes, *Wojna peloponeska*, Czytelnik, Warszawa 2003.
- Wilde L., *Młody Marks*, [w:] *Mysliciele polityczni. Od Sokratesa do współczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

Theoretical approaches to political conflict

Keywords: conflict, politics, rationalism, realism, structuralism, constitutionalism

Summary

This article reconstructs and develops theoretical approaches to analysis of political conflicts in the disciplines of political science, political philosophy and sociology. In the consecutive sections of the article the author develops theoretical assumptions of liberal rationalism, agonism, political realism, structuralism and constitutional theory. These theoretical approaches differ in the attitudes towards the causes of conflict and the role of conflict in the modern political system. Liberal rationalism is a normative theory of consensus within political community based on common values. Agonism perceives conflict as an essential ingredient of politics. Political realism sees conflict as permanent element of politics on the internal and international level. Constitutional theory embraces legal rules and cultural norms that define legitimate ways of political action, through which conflicts are regulated.